

Skolan och den territoriella stigmatiseringen

– Om två skolor i den urbana periferi

Jonas Lindbäck, Johannes Lunneblad & Ove Sernhede

Tule School and Birch School are two schools that at first glance seem to have much in common. They are both schools situated in disadvantaged neighbourhoods. Both schools have predominantly students of different ethnic background and the educational level of the parents is low. The two schools ought reasonably to be exposed to the consequences of territorial stigmatization and the neighbourhood effect in the same way. The article discuss a number of factors that explain why this assumption can not be made.

Keywords: school achievements, territorial stigmatization, neighbourhood effect, peer group effect.

Jonas Lindbäck, doktorand i barn och ungdomsvetenskap, Göteborgs universitet
jonas.lindback@gu.se

Johannes Lunneblad, docent i pedagogik, Göteborgs universitet
johannes.lunneblad@ped.gu.se

Ove Sernhede, professor i barn och ungdomsvetenskap, Göteborgs universitet
ove.sernhede@gu.se

Bakgrund – en delad stad

Den svenska skola som skapades under decennierna efter andra världskriget hade en ambition att vara en del av samhällsbygget. *En skola för alla* var devisen, demokratisk fostran och likvärdighet mellan Sveriges alla skolor var målet (Skolverket, 2009). Internationell jämförande forskning från 1970, 80- och 90-talen visar att den svenska skolan stod sig väl i jämförelse med andra länder (Fejan-Ljunghill & Stensson, 2006). Dagens svenska skola har emellertid blivit sämre i internationellt jämförande studier, och under de senaste 20 åren har den även bidragit till att reproducera ekonomiska, sociala och kulturella skillnader på ett sätt som inte svarar mot de demokratiska intentionerna. En avgörande aspekt av den svenska skolans fall i PISA-studierna handlar i hög grad om att likvärdigheten mellan skolor gått förlorad (Skolverket, 2009, 2012).

Under krisåren på nittioalet blev den sociala och etniska segregationen allt mer framträdande i samhället i stort såväl som i skolans värld. De allt mer accentuerade ojämlika förhållandena gäller i hög grad också för Göteborg, den stad där vår studie har genomförts. Göteborg var i slutet av 1990-talet en av Sveriges mest segregerade städer. Drygt tio år senare uppvisar segregationen inga tecken på att mattas av (Andersson, Bråmås & Hogdal, 2009; Socialstyrelsen, 2010; Social resursförvaltning, 2014). Det finns socialt ”utsatta” områden där majoriteten av barnen växer upp i familjer som, enligt Rädda Barnen (2012), lever under fattigdomsgränsen.¹ I flera av skolorna i dessa områden lämnar omkring hälften av eleverna nionde klass utan behörighet till gymnasiet.

Det är framförallt i utsatta stadsdelar som skolresultatet försämrats under de senaste decennierna. I hög grad gäller det även för Göteborg där Skolinspektionens granskningar har visat att det finns stora

1 Termen ”utsatt” stadsdel myntades av den av riksdagen 1995 tillsatta Storstadskommittén. Denna gjorde en klassning av levnadsstandarden i dessa områden byggd på åtta inkomstnivåer. När en stadsdel domineras av människor med vad man utifrån denna klassning betecknade som ”låga, mycket låga och extremt låga inkomster” kom stadsdelen att definieras som ”utsatt”. Av de totalt 436 primär-områden (stadsdelar) som man delade in storstadsregionerna i kunde 114 områden hänföras till ”utsatta” stadsdelar. Dessa motsvarade 25 % av totalbefolkningen i de tre storstadsregionerna.

skillnader mellan olika stadsdelar och skolor, och skillnaderna fortsätter öka över hela landet (Skolinspektionen, 2013; Skolverket, 2015). Skolans relation till platsen har på så sätt fått en symbolisk laddning som blir särskilt tydlig i relation till skolor i utsatta stadsdelar, vilket avspeglar sig i synen på de skolor, skolpersonal och elever som förknippas med dessa platser (Archer, 2010; Reay, 2007; Hammarén, 2008; León Rosales, 2010). I ljuset av den tilltagande segregationen mellan skolor finns det inom utbildningssociologisk forskning dessutom en stor mängd litteratur som uppmärksammat skolan som en viktig plats för hur elevernas självbild och förväntningar på sin framtid formas (Ball, 2003; Youdell, 2003; Skeggs, 2004; Reay, 2004, 2007; Gruber, 2007).

Ett antal rapporter (Skolverket, 2009, 2012) visar att skolan på såväl nationell som lokal nivå inte längre förmår kompensera för den allt påtagligare sociala skiktningen. Dessa rapporter visar också att den *kamrateffekt* och blandning av elever som tidigare var så viktig för den svenska skolans, i internationella jämförelser, höga prestationsnivå nu blivit mindre påtaglig. Detta är en effekt av att de hög- och lågpresterande eleverna inte längre delar klassrum och skola i samma utsträckning som tidigare, något som det fria skolvalet bidragit till. Alla har rätt till en likvärdig utbildning, men det innebär inte att alla får det.

Samtidigt med den tilltagande segregationen och ojämlikheten har de senaste decenniernas samhällsförändringar bidragit till ett ökat fokus på och betydelse av utbildning och kunskap. Den som idag inte har en gymnasieexamen har betydligt svårare att komma in på arbetsmarknaden. Men utbildning är inte jämt fördelad i samhället. Bland de unga mellan 20 och 25 år i de mest utsatta stadsdelarna är 35 till 45 procent varken i arbete eller i studier (Ungdomsstyrelsen, 2008; Regeringskansliet, 2012). Det är i denna kontext vår artikel tar sin utgångspunkt.

Syfte och frågeställningar

Avsikten med denna artikel är att undersöka hur två grundskolor i två utsatta stadsdelar, handskas med sitt uppdrag mot bakgrund av de utmaningar som de lokala förhållandena innebär. Även om merparten

av grundskolorna i dessa utsatta områden uppvisar dåliga resultat finns det även skolor som bryter med detta mönster. Mot bakgrund av detta har vi gjort en komparativ studie för att undersöka skolornas förutsättningar och vilka faktorer som påverkar skolresultaten. De båda skolorna har mycket gemensamt, samtidigt visar de upp skilda resultat, vilket gör en jämförelse intressant. Utifrån detta har vi för avsikt att undersöka skolornas strategier, den skolorganisation och det skol-etos som utvecklas i de båda skolorna. Vilka förutsättningar och omständigheter krävs för att undgå eller motverka de negativa villkor som skolan tvingas handskas med i utsatta bostadsområden i den urbana periferin?

De två skolor vi valt att fokusera är Tuleskolan och Björkskolan. Båda dessa skolor ligger i stadsdelar som har varit föremål för insatser från den parlamentariskt tillsatta Storstadssatsningen och båda områdena är kännetecknade av mångdimensionell fattigdom (Borelius, 2011). Även om skolorna vi valt att studera ligger i snarlika områden, skiljer sig skolresultaten tydligt åt. Tuleskolan, som är en friskola, presterar bättre än vad som förväntas utifrån de bakgrundsfaktorer som tillhandahålls i SALSA.² Björkskolan, en kommunal skola, visar tvärtom upp prestationer som ligger under de förväntade enligt SALSA. Om vi ser till andelen elever i årskurs nio som uppnått målen i alla ämnen år 2014, är de drygt 60 procent på Tuleskolan och knappt 40 procent på Björkskolan. Medan drygt 70 procent på den förra skolan var behöriga till gymnasiets samhällsvetenskapliga program, var det knappt 50 procent på den senare. Det genomsnittliga meritvärdet³ under

2 SALSA är ett analysverktyg för att beräkna förväntade skolresultat. SALSA presenterar och jämför skolors betygsresultat i årskurs 9 efter att hänsyn tagits till ett antal bakgrundsfaktorer, som t ex. föräldrarnas utbildningsnivå, andel elever födda i Sverige med utländsk bakgrund, andelen elever födda utomlands och fördelningen pojkar/flickor. Störst betydelse för resultaten i modellen har föräldrars utbildningsnivå. Genom att jämföra skolans faktiska betygsresultat med ett modellberäknat betygsvärde får man en bild över hur respektive skola lyckats, denna skillnad är en residual, som är antingen positiv eller negativ. Syftet med SALSA är således att synliggöra faktorer som inte skolan direkt kan påverka men som har betydelse för betygsresultaten.

3 Meritvärdet utgörs av summan av betygsvärdena för de 16 bästa betygen i elevens slutbetyg.

den tid då vi gjorde vår studie låg i sin tur på 210 poäng för Tuleskolan, och på 160 poäng för Björkskolan (www.siris.skolverket.se).

Teoretiska utgångspunkter och metod

Den bristande likvärdigheten växer sig allt starkare i svensk skola. Skolforskningen som belyst denna utveckling och dess koppling till sjunkande skolresultat är omfattande, men vi har här inte för avsikt att redogöra för denna (se Nätverket för en likvärdig skola 2015; Skolverket, 2009; Skolverket, 2012; Tallberg-Broman & Reich, 2002 för dessa aspekter). Vår ambition är snarare att sätta in denna diskussion och forskning i en kontext av stadsutveckling och segregation. Därför är en av våra teoretiska utgångspunkter hämtad från den urbanforskning som intresserat sig för effekterna av de stämplingsprocesser som vissa stadsdelar idag är utsatta för. Begreppet *territoriell stigmatisering* (Wacquant, 2008, 2010) är här centralt för att förstå hur vissa stadsdelar stämplas som farliga, kriminella och främmande. En annan aspekt av de utvecklingsmönster som följer med den territoriella stigmatiseringen är det som i sociologin betecknas som *grannskapseffekter*. Denna forskning kan i detta sammanhang närmast beskrivas som hur villkor utanför skolan ”läcker in” och påverkar arbetet i skolan (Kearns & Parkinson, 2001; Brännström, 2007). *Kamrateffekter* är ett ytterligare begrepp som används i relation till faktorer som förväntas påverka arbetet i skolan. Med kamrateffekter avses hur studiemotivation och prestation hos enskilda eleverna påverkas av sina klasskamrater (Skolverket, 2012).

Under läsåret 2014 genomförde vi fallstudier på de två skolorna. Howard Becker (1970) menar att fallstudien har dubbla syften. Det finns dels ett intresse för de tolkningar och den förståelse en grupp av människor tillskriver de aktiviteter och situationer som studeras. Dels finns ett intresse att relatera till teorier om sociala strukturer, processer och relationer som sträcker sig utanför den kontext som studerats. I denna artikel sammanfaller detta dubbla intresse i en analys av skolpersonalens tolkningar och förståelse av skolorna i relation till de sociala och ekonomiska villkor som omgärdar skolorna. Under studien har vi genomfört deltagande observationer av dagliga aktiviteter samt genomfört intervjuer med skolledning, lärare, skolpersonal och elever. Det material som analyserats från Björkskolan är del av en större

avhandlingsstudie som omfattar en närvaro i skolan på veckobasis under två terminer. Materialet som analyserats från Tuleskolan omfattar observationer av femton skoldagar, åtta intervjuer med personal på skolan samt fyra intervjuer med elever. Observationer och intervjuer har dokumenterats i form av fältanteckningar, och i en del fall spelats in och skrivits ut ordagrant (jfr Hammersley & Atkinson, 1995). I det material som analyserats ingår också lokala skolplaner, information från skolornas webb-platser, policydokument och annat skriftligt material. Data från observationer och intervjuer har kategoriserats och analyserats med fokus på uppfattningar om skolornas arbete och skolmiljö, samt skolornas utveckling. I läsningen av dokumenten har vårt intresse riktats mot skolornas pedagogiska profiler och skolornas historia samt organisatoriska förutsättningar och finansiering. Utöver detta har vi granskat tillgänglig statistik om skolorna och deras resultat som tillhandahålls av kommunen och Skolverket. I studien har vi följt grundläggande etiska krav, rörande information, samtycke, konfidentialitet och nyttjande (Vetenskapsrådet, 2011). Vi använder fingerade namn på bostadsområde, skolor och de deltagare som nämns i studien, men inte på staden Göteborg. Vi menar att det finns vetenskapliga och etiska aspekter av att placera studien i en identifierbar kontext. Möjligheten att identifiera kontexten gör det möjligt att granska och sätta in vårt forskningsresultat i ett faktiskt sammanhang, och även bidra med en djupare förståelse för de existerande sociala, ekonomiska och ideologiska villkor under vilka skolorna i vår studie verkar.

Tuleskolan

Tuleskolan ligger i ett bostadsområde som byggdes som en del av miljonprogrammet under 1970-talets början. Skolan är en fristående grundskola med en kristen inriktning som startade i slutet av 1980-talet på initiativ av medlemmar i kristna församlingar i skolans närområde. Skolan drivs idag som en stiftelse utan vinstintresse. Med åren har skolan expanderat, strategin har varit att växa med fler årkurser i stället för med parallellklasser. I dag går 200 elever på skolan från förskola till årskurs nio, och här arbetar nu 30 lärare. De allra flesta av eleverna bor i stadsdelen. Omkring 85 % av eleverna har minst en förälder med annat modersmål än svenska.

Till skillnad från många andra skolor i stadsdelen, har flertalet av eleverna som slutat årskurs nio på Tuleskolan varit behöriga till gymnasiet. Utifrån bakgrundsfaktorer som föräldrarnas utbildningsnivå, utländsk bakgrund och fördelningen pojkar/flickor, så har också skolan uppvisat skolresultat som ligger högt över vad som förväntats.

En skola på kristen grund

Tuleskolan arbetar inte utifrån någon specifik pedagogisk eller didaktisk modell. Det som framhålls karakterisera skolan är istället förhållningsätt och relationerna mellan lärare och elever. I talet om skolan är berättelser om den kristna profilen många gånger överlappande med berättelser om en skola med god gemenskap och sammanhållning. Det är också något som är framträdande i elevernas berättelser om skolan. När eleverna berättar om skolan, framhåller de att det är en kristen skola med få elever, bra sammanhållning och goda relationer mellan lärare och elever.

Sammanhållningen på skolan och den kristna profilen framhålls även av lärarna, och nämns som en viktig anledning till varför många familjer söker sig till skolan. Jasmin, lärare, berättar att många familjer är kristna från mellanöstern. I samtalet kommer Jasmin också in på det fria skolvalet och hur lokala förhållanden i området har betydelse. Hon beskriver att många av de kommunala skolorna i denna del av staden har dåligt rykte, låga studieresultat, och ofta en hög omsättning bland skolledning och lärare. I den stadsdelen där Tuleskolan ligger är det också många familjer som väljer bort de kommunala skolorna. Känslan av identifikation med kristna värderingar, tillsammans med bra studieresultat och ett gott rykte, bidrar till att många familjer väljer Tuleskolan. De allra flesta av eleverna på skolan bor runt om i stadsdelen eller i andra delar av staden, och när eleverna berättar om sin fritid visar det sig att de flesta umgås med vänner som inte går på skolan.

Stabila strukturer och kontinuitet

Våra samtal med lärare på skolan visar att dialogen med skolledningen och sammanhållningen mellan lärarna är en av de aspekter som lyfts fram som karakteristiskt för arbetet på skolan. Till skillnad från flera av

de kommunala skolorna i stadsdelen eller Björkskolan har Tuleskolan haft samma rektor, Birgitta, en längre tid. Hon har haft uppdraget i mer än 15 år. När Birgitta berättar om sitt arbete säger hon att just skolans organisation och gemensamma värdegrund gjort det möjligt att tänka långsiktigt och skapa stabilitet och kontinuitet.

Många av lärarna har sökt sig till skolan på grund av dess kristna profil. En del av den sammanhållning och gemenskap som lärarna talar om kan förstås i relation till att lärarna i vid mening delar en gemensam värdegrund. En aspekt av detta innebär också ett personligt engagemang och en gemensam identitet. Anna, en av lärarna, beskriver hur det är att arbeta på skolan:

Om jag ska säga något om hur det är att jobba här ... så är det att det är en liten skola, och att man får en bra kontakt. Det är inte så mycket ”personalrumsgnäll”, som man kan tycka det är på andra skolor. Jag har uppfattat att det är så på andra skolor som jag varit på. Man tycker att skolan är trist, och man tycker att ... Här känner jag att det är mer som om något är jobbigt, så hjälper man varandra, så att det ska bli bättre. Inte att man sitter och gnäller om chefen som inte lyssnar.

Sammanhållningen på skolan och hur detta uttrycks i termer av att vara *en gemenskap* är återkommande. Jasmin beskriver att många av hennes kollegor på skolan har ett stort hjärta och att personal och elever blir som del av en större familj. Lena som arbetar i köket berättar att hon arbetat på skolan och varit engagerad på olika sätt sedan skolan startade. Det som Jasmin och Lena beskriver är ett engagemang och ett ansvarstagande för relationer som går utöver själva arbetet på skolan.

Självständighet och långsiktig planering

Gemenskapen på skolan är stark och bärs upp av den kristna identiteten. Samtidigt är det viktigt att också uppmärksamma hur strukturella och ekonomiska faktorer varit viktiga för att skapa en god arbetsmiljö. I samtalen med Birgitta som arbetar som rektor på skolan, talar hon om betydelsen av att skolan drivs av en stiftelse, något hon upplever skapar flexibilitet och handlingsutrymme. Den stora skillnaden, säger Birgitta, jämfört med kommunala skolor, är att det går att göra långsiktiga

investeringar. En sådan investering har varit att skolan köpt lokalerna där högstadiet har sin verksamhet. När lånen är betalda reduceras hyreskostnaderna. Att äga sina lokaler är fördelaktigt jämfört med att betala hyra till kommunen år efter år. Överskott från tidigare år kan också användas för att sätta in extra resurser de år när elever behöver extra stöd.

För kommunala skolor kan villkoren ibland förändras mitt i budgetåret, eller att skolor behöver spara för att det saknas pengar inom andra sektorer av stadsdelens verksamhet. Konsekvenserna av det fria skolvalet har inneburit att flera mindre, kommunala skolor i stadsdelen har stängt. Många lärare har omplacerats då elevunderlaget minskat när elever valt bort de kommunala skolorna. Tuleskolan som inte har något samhällsuppdrag, utan själva kan bestämma över hur många elever de vill ta emot och på så sätt också planera för hur många lärare som behövs, kan på ett annat sätt ha en långsiktigare ekonomisk planering. Detta är bakgrunden till att man inte har tvingats till plötsliga och oförutsedda sparkrav och personalminskningar.

En av grundtankarna på Tuleskolan är att vara en skola där varje elev har möjlighet att bli sedd. En del av skolans arbete för att skapa nära relationer mellan lärare och elever har varit att ha få elever i klasserna. Samtidigt utgör den ”skolpeng” som varje elev tar med sig till skolan grunden för skolans ekonomi. Enkelt uttryckt: större klasser mer ”skolpeng”, små klasser mindre ”skolpeng”. Möjligheterna att ha kontroll över den egna ekonomin och göra egna prioriteringar, i detta fall att ha färre elever per lärare, har inneburit att de befintliga lokalerna i de olika skolbyggnaderna inte alltid är ändamålsenliga eller tillräckliga för skolans verksamhet. På högstadiet finns ingen matsal. Eleverna äter istället i sina klassrum, och eleverna får gå mellan skolans lokaler i området för att ha slöjd, musik och gymnastik. Det rum som tidigare användes som café och uppehållsrum av eleverna har nu av utrymmesskäl byggts om till undervisningssal. I lärarrummet delar lärarna skrivbord och personaltoaletten ligger bakom det rum där vaktmästaren förvarar verktyg och material. Sammantaget har alltså prioriteringen med få elever i varje klass fått konsekvensen att den fysiska miljön har mer att önska då det gäller att erbjuda eleverna en stimulerande studiemiljö.

Det fria skolvalet

Värdegrunden, småskaligheten, det fria skolvalet som säkrat motiverade elever genom familje- och släktskapsband, stabiliteten och kontinuiteten i ledningen av skolan och kontrollen över ekonomin som möjliggjort långsiktig planering. Här finner vi några av de faktorer som borgat för det skolklimat som gett goda skolresultat. Det fria skolvalet har påverkat vilka elever som sökt sig till skolan. Från starten och lång tid därefter har skolan rekryterat många elever från socialt engagerade och välutbildade familjer. En större andel av barnen hade tidigare också svenska som modersmål. Stefan, en av lärarna på skolan, berättar:

I en klass med 20 elever, så var det kanske fem elever som var från medveten vänsterbakgrund, och kanske fem elever som var från frikyrkobakgrund. Det var alltså inte Mercedes-kristna, utan entusiasterna som valde att åka hit med sina barn. Hade vi tio sådana barn och tio invandrarbarn så fick man oftast fantastiskt fina klasser, och med kulturmöten. Det är ju kaos i området nu. Alla duktiga barn går på duktiga skolor i centrum.

Enligt Stefan har det senare årens utveckling med ökad konkurrens mellan skolor inneburit att Tuleskolan tenderar förlora en del av de medelklassföräldrar som tidigare hade sina barn på skolan. Andra mer prestigefyllda skolor i innerstaden hägrar och för att nu fylla sina platser måste skolan öppna sig för nya kategorier av elever. Allt större elevgrupper med annat modersmål än svenska, och elever med andra erfarenheter och utan det stöd hemifrån som eleverna tidigare hade börjar nu förändra skolans förutsättningar. Elever från studiemotiverade hem har inte längre samma dominans på skolan. Detta framgår också av de två senaste årens studieresultat, den tydligt starka prestationsprofil som tidigare utmärkte skolan är nu inte lika påtaglig. Det som Stefan berättar kan läsas som att den kamrateffekt, som var effekten av blandningen mellan svag- och högpresterande elever, och som tidigare lyfte de samlade resultaten nu tenderar att plana ut. Skolans kristna profil har dämpat det ras i status som drabbat många andra, framför allt kommunala, skolor i socialt utsatta områden. Den grannskapseffekt som är så kännbar för flertalet skolor i dessa stadsdelar har Tuleskolan tidigare kunnat parera genom att ha kontroll över sitt elevintag och genom sin profil, men kanske inte så länge till.

Björkskolan

I en annan del av Göteborg ligger Björkskolan, en kommunal skola för elever från förskoleklass till årskurs nio. Med sin placering mellan hyreshusen, torget och spårvagnshållplatsen intar skolan en central plats i stadsdelen. Björkskolan startade redan på 1970-talet, men sedan dess har en del förändrats. Under de senaste tio åren har skolan tappat elever till mer välrenommerade skolor i centrum eller andra delar av staden. När skolan för ett antal år sedan även blev en högstadieskola, efter många år som uteslutande låg- och mellanstadieskola, var det en del i en strategi för att försöka behålla fler elever i stadsdelen.

I dag har Björkskolan två klasser i varje årskurs, och sammanlagt cirka 500 elever. Av dem har 92 procent bakgrund i länder utanför Sverige, en mycket stor del av eleverna på skolan har dock bott i stadsdelen hela sitt liv, och gått med samma klasskompisar sedan förskolan.

Bilden av skolan, och bilden av stadsdelen

I mötet med eleverna på Björkskolan återkommer frågan om varför vi har valt att besöka just deras skola. Flera av dem ger uttryck för att deras skola inte förtjänar någon uppmärksamhet eller intresse, att den är för dålig eller ”fattig” som de säger. Det fria skolvalet har bidragit till en ökad konkurrens mellan skolor, vilket har bidragit till att skolans status och rykte har fått allt större betydelse. I denna förändring har bilden av skolan fått en central roll, något som också blir tydligt i mötet med eleverna på Björkskolan. Den negativa bilden av skolan dyker även upp bland personalen. Sofie, specialpedagog, upplever att skolan har väldigt låg status, och beskriver att ”Björkskolan har varit en sån där skola som ingen har velat sätta sina barn i”. När samtalet med Sofie och Carin, rektor, går över till att handla om elevernas betygsresultat, kommer Carin in på den betydelse som bilden av skolan har. En bild som också är förknippad med bilden av stadsdelen och dess invånare, något som hon reflekterar över efter ett knappt halvår som rektor på Björkskolan.

Men man kan tänka att det, det som är det stora problemet för ungdomarna här, det är just den där bilden av skolan, och bilden av var dom bor, och bilden av vad det är att vara utlandsfödd eller föräldrar härifrån. Den där

tyngden, för den tycker jag var.. Jag var ju medveten om den när jag kom hit, men jag tycker ändå det var ”oh shit”, det är värre än vad jag trodde. Bland personal, bland politiker, bland föräldrar, överallt. Bland er här inne också när man kommer in, det är, som Martin sa, ”välkommen till helvetet”. Hehe. Du vet, det är en känsla av att det är ingen idé, eller vi har det väldigt jobbigt, eller det är extra synd om oss. Och det är klart att eleverna känner det hela vägen.

Som Carin beskriver det har bilden av skolan stor betydelse för hur lärare, personal och elever förhåller sig till sin skola och till sina möjligheter att påverka sin och skolans utveckling.

Thomas, som är lärare i svenska på högstadiet, upplever att många av eleverna inte har så höga tankar om sin skola. ”Nej, men dom tycker inte att den här skolan är värd så mycket”, beskriver han. Thomas lyfter även fram hur bilden av skolan påverkas av det som händer utanför skolan. Några dagar innan vi ses i början av december 2013 har det varit skottlossning i stadsdelen, enligt polisen en del av pågående ”gängkonflikter”. Dessa händelser riskerar enligt Thomas att förstärka den redan negativa uppfattningen om stadsdelen och skolan.

Byte av rektor och bristande organisation

Många av de lärare som vi möter på Björkskolan uppvisar ett stort engagemang, det gäller både för lektionens innehåll och relationerna till eleverna. Samma lärare kan dock lyfta de stora utmaningar som de upplever att jobbet på Björkskolan innebär. Det sätter uppdraget som lärare på prov, och vissa tappar suget, förklarar Carin. Själv tror hon ”att skolan kan göra rätt mycket”, men beskriver att alla inte är överens om det i personalgruppen, och bland de som menar att något kan och måste göras finns det ingen konsensus om vad. Eva, lärare i SO och svenska på högstadiet, beskriver vad arbetet kan innebära.

Du måste vara så otroligt närvarande när du är här. Ehm, dels måste man vara så närvarande på eleverna och vad det är som händer, dessutom måste du vara väldigt väl förberedd på dina lektioner. Eftersom du har så oerhört, så olika elever. Det finns dom som är svaga i språket, det finns dom som har en ojämn skolbakgrund, det finns dom med koncentrationssvårigheter och det finns dom med social problematik. Så det finns så många, och för att kunna lyckas med en lektion måste det vara en genomtänkt tanke med

det. (...) Sen är det många som har väldigt stora behov på den här skolan. Som behöver väldigt mycket stöttning.

De stora behov som Eva beskriver ställer krav på lärarnas engagemang, närvaro och arbetssituation i stort. Olika syn på skolans arbete och spänningar i personalgruppen framstår i samtal med både lärare och ledning på skolan som en utmaning. Sofie beskriver hur detta har bidragit till att det uppstått grupperingar bland personalen.

En möjlig förklaring till den bristfälliga strukturen och grupperingarna är den stora omsättningen i ledningen som har varit på Björkskolan. När Carin tog över som rektor hösten 2013, var hon den fjärde på nästan lika många år. Eva lyfter fram denna problematik, och beskriver att hon fortfarande saknar en tydlig struktur i ledningen. Den bristande kontinuiteten gör att ”det haltar”, som Eva uttrycker det. Med återkommande byten av rektor och ledning blir det svårt att driva ett långsiktigt arbete på en skola och bygga en stabil organisation som möter de behov som finns bland elever och lärare. Thomas är inne på samma spår, och anser att ”den största utmaningen är att organisationen är, bristfällig”. Han lyfter fram bristen på samarbete mellan de olika stadierna och lärarna som en svaghet. Han är frustrerad och tycker att ”eleverna är så duktiga så dom borde lyckas bättre än vad dom gör. Dom borde nå högre betyg än vad dom gör, dom förutsättningarna finns”. Men skolan gör inte tillräckligt för att realisera den potentialen, anser Thomas.

Utmaningar på Björkskolan

Vad kan då skolan göra för att höja elevernas resultat? Ett sätt att stödja eleverna är genom läxhjälp, något Eva önskar att skolan hade satsat mer på, inte minst då hon upplever att många saknar stöttning hemifrån i skolarbetet. Det finns både en önskan om och ett behov av hjälp hos eleverna, förklarar Eva, men det står dock inte i paritet med de resurser som skolan kan erbjuda. Man hinner inte hjälpa alla som behöver hjälp, konstaterar hon.

Både Eva och Thomas lyfter fram relationen till eleverna som en viktig del av arbetet på Björkskolan. Stämningen på skolan är präglad av gemenskap och öppenhet eleverna emellan, och det återspeglar sig också i relationen till lärarna. Eva betonar att om engagemanget som

lärare är ”viktigt på andra skolor så är det hundra gånger viktigare här, det känner eleverna direkt”. Man måste visa att man bryr sig, men ska man klara av att orka jobba på skolan en lång tid måste man också kunna sätta gränser för när man jobbar och när man är ledig, säger Eva. Enligt Thomas behöver man arbeta med förhållningssättet till eleverna och uttrycker en viss oro över att de återkommande beskrivningarna av skolans dåliga resultat och de negativa rubrikerna i media riskerar att sänka lärarnas förväntningar på eleverna. ”Alla måste behandlas som om jag vet att du är en som kan. Och vill. Och vågar”, säger Thomas lite lätt uppgivet.

Sofie beskriver hur många lärare på skolan är fast i det som begränsar, istället för att tänka på ”hur ska vi göra för att få Björkskolan att bli en bättre skola, den bästa skolan den kan bli”. Det är också flera lärare som egentligen inte vill jobba på skolan, tror Eva.

...min önskan är att en sån här skola skulle bli väldigt populär att jobba i så att man verkligen får pedagoger som brinner för yrket. (...) Och det, ska man få det att funka riktigt bra så är det egentligen en förutsättning.

Det är naturligtvis möjligt och nödvändigt att, utifrån de givna förutsättningarna skolan har, arbeta på att skapa en bättre fungerande skola. Samtidigt framstår många av de problem skolan brottas med på en intern nivå hänga samman med att skolan är lokaliserad i en stigmatiserad stadsdel med stora sociala problem och ett under senare tid allt sämre rykte, förstärkt av de många skjutningarna i stadsdelen. Detta präglar lärare och elevers förhållningssätt till skolan på ett särskilt negativt vis.

Slutdiskussion

Den franske sociologen Loïc Wacquant (2010) visar i sin forskning om marginaliseringsprocesser i den postindustriella storstaden att utsatta bostadsområden med stor arbetslöshet och hög andel fattiga invånare är inbegripna i en samhällelig och medial diskurs som demoniserar den fysiska miljön, livsvillkoren såväl som människorna i dessa områden. Den territoriella stigmatiseringen präglar både bilden av och livet i förorterna. Bor man i ett område som betraktas som dåligt, farligt och fattigt riskerar det även att påverka individens självförståelse. Den

territoriella stigmatiseringens sociala och psykologiska konsekvenser drabbar inte alla på samma sätt, men den har för många unga en avgörande betydelse för synen på skolan och de individuella möjligheterna att ta sig fram i samhället (Sernhede, 2011; Beach & Sernhede, 2012).

Tuleskolan och Björkskolan är två grundskolor som vid en ytlig betraktelse ser ut att ha mycket gemensamt. De är båda skolor belägna i utsatta miljonprogramsområden, och elevgrupperna är snarlika. De båda skolorna borde rimligen vara mer eller mindre lika utsatta för de konsekvenser som den territoriella stigmatiseringen medför. Likaså borde grannskapseffekterna slå på ett liknande sätt mot båda skolorna. Utgångspunkten är här att omgivningen – grannskapet – påverkar den enskilda individens självförståelse, ambitioner, strävanden, framtidsutsikter, konsumtionsmönster, livsstil med mera. En människa är en social varelse och formas inte bara av de nära familjerelationerna utan också av de yttre sociala villkor som omger henne. Forskningen har sedan länge visat att barn från familjer med samma inkomst- och utbildningsnivå presterar olika beroende på vilket grannskap de växer upp i (Kearns & Parkinson, 2001; Brännström, 2007).

Utifrån detta ligger det nära till hands att förklara de skillnader som föreligger mellan de båda skolornas prestationer som uttryck för olika pedagogiska praktiker, olika lärarkompetenser eller olika ledarskapsmodeller. Som vi har visat i beskrivningarna av de två skolorna finns det vissa skillnader på dessa områden. Tuleskolan visar upp en mer enhetlig och gemensam pedagogisk grundsyn och även gemensam identifikation med den egna skolan, arbetsplatsen och lärarkollegiet. Skolan har även haft ett stabilt ledarskap som kännetecknats av kontinuitet och uppburit förtroende bland de anställda. Björkskolan har å andra sidan dragits med flertalet rektorsbyten och en betydligt mer instabil organisation under en längre tid. Beskrivningar från såväl ledning som lärare visar också på en mer splittrad lärargrupp där omständigheterna tär på mångas ork och motivation. Samtidigt så är andelen lärare med lärarutbildning något högre på Björkskolan, den pedagogiska kompetensen är därmed rent formellt en aningen högre på den skola som presterar mindre bra. Vad är det då för olika förutsättningar som skapat dessa skillnader?

Tuleskolans identitet och starka sammanhållning kan förstås som faktorer vilka lyfter skolan ut ur grannskapet. Skolan står inte fri från den territoriella stigmatisering som drabbar alla verksamheter i området, men det finns en medvetenhet om stigmatiseringens effekter som gjort att man med utgångspunkt i sin specifika historia byggt en skyddande sköld runt den egna verksamheten. Dess identitet är inte heller rotad i den lokala platsen först och främst, och elevgruppen är inte det heller. Skolan skapades genom ett starkt engagemang från lärare och föräldrar, och redan från början fanns en uttalad kristen identitet. Därtill kommer kontrollen över elevintaget såväl som över ekonomin och därigenom möjligheten att styra den egna expansionen. Dessa faktorer lägger grunden för en skola med förutsättningar att skapa kontinuitet i lärolag och ledning, likväl som dessa faktorer lägger grund för den trygghet och samhörighet som eleverna ger uttryck för. Det framgår, oavsett om vi talar med elever eller lärare, att man har höga tankar om sin skola, att man kan identifiera sig med skolans mål och att det etos som är skolans också är den enskilde individens. Analysen visar hur *kamrateffekter på skolan både genereras och förstärks genom dessa faktorer* (Skolverket, 2012). Tidigare forskning visar även hur det finns en växelverkan mellan lärarnas förväntningar på eleverna och elevernas skolmotivation (Archer, 2010; Reay, 2007; León Rosales, 2010). Dessa faktorer tillsammans med de små klasserna, det relativt lilla elevantalet på skolan som helhet och den genom föräldramedverkan inbyggda sociala kontrollen gör att Tuleskolan, sin lokalisering och elevernas svaga socio-ekonomiska bakgrund till trots, presterar högre än förväntat.

För Björkskolan är förhållandena närmast de omvända. De elever som går på skolan bor alla i närområdet, och skolan har sedan dess början haft en stark lokal förankring och identitet. Den har en central plats i stadsdelen och det är där (nästan) alla barn i området går från årskurs ett till nio. Sedan införandet av det fria skolvalet har skolan dock tappat en del elever från familjer med ett socialt och kulturellt kapital som i någon mening är möjligt att lösa in i Sverige. Det förekommer inget ”bussande” av elever från andra stadsdelar som medvetet har valt Björkskolan. Att en del av de resursstarka barnen flytt till andra skolor har lett till att den kamratgruppseffekt, som lärarna på Tuleskolan pratade om, inte är lika framträdande på Björkskolan (Bunar, 2010; jfr Skolverket, 2012). Det framstår också tydligt att

eleverna är djupt medvetna om sin egen belägenhet och skolans låga status. Utifrån Wacquants (2010) språkbruk präglar den territoriella stigmatiseringen både grannskapet och eleverna på skolan. Att de stigmatiseringsprocesser som området tvingas möta även påverkar lärarna och deras syn på sitt arbete, synen på eleverna, såväl som synen på sig själva framstår också klart.

Bristen på sammanhållning och värdegrund, frånvaron av gemensamma pedagogiska strategier och bristen på kontinuitet i ledningen är inte heller till skolans fördel. Jämfört med Tuleskolan finns ingen gemensam berättelse som binder samman skolans identitet och skyddar mot den territoriella stigmatiseringen (jfr Bunar, 2010). När skolan dessutom upplever bristande elevunderlag, dåliga skolresultat, missnöje bland lärarna, eller att skolan ligger i skottlinjen för kriminella gäng, drabbas såväl den rådande verksamheten som möjligheterna till framtida strategiska satsningar. Skolans beroende av politiska beslut från en stadsdel som är destabiliserad gör att det inte finns några garantier för verksamheten. Den av stadsdelsnämnden tilldelade budgeten sträcker sig enbart från ett år till ett annat. Detta innebär att de möjligheter som ledningen på Tuleskolan har att skapa stabilitet, kontinuitet och kontroll över den egna verksamheten i stort saknas på Björkskolan.

Trots att de båda skolorna vid en första ytlig betraktelse ser ut att ha mycket gemensamt så visar en närmare studie att deras verksamheter sker under mycket olika förutsättningar. Det gäller organisation, kontinuitet i ledarskap, det gäller personalens såväl som elevernas syn på sin skola, värdegrund, föräldrarelationer osv. Båda skolorna är också påverkade av det fria skolvalet. För Björkskolan har det fria skolvalet inneburit att elever från resursstarka hem, såväl i som utanför stadsdelen, valt bort skolan. Inte primärt för att den är eller var en dålig skola utan för att den har ett dåligt rykte och låg status. På Björksskolan har de negativa *grannskapseffekterna* och *kamrateffekterna* på så sätt kommit att förstärka varandra (jfr León Rosales, 2010). Det kan jämföras med Tuleskolan där det fria skolvalet under en period var till stor fördel och därigenom kan förstås som en bidragande orsak till skolans goda resultat under många år. Eftersom elevunderlaget bygger på ett aktivt val till skolan kan det även bidra till att skapa positiva kamrateffekter (jfr Bunar, 2010). Samtidigt har de senaste årens

intensifiering av skolvärldens marknadsanpassning inneburit att det fria skolvalet nu är ett hot mot skolan. Forskningen om det fria skolvalet visar att detta har utvecklats till att bli ett negativt val, föräldrar väljer inte längre skola till sina barn för att de föredrar en viss pedagogik eller för att skolan har en viss profil (Anderson, Malmberg & Östh, 2012). Allt mer avgörande för valet av skola är att man vill undvika att ens egna barn skall ha kontakt med barn som kommer från svaga socio-ekonomiska förhållanden. Tuleskolans position i ett stigmatiserat bostadsområde riskerar att komma ikapp skolan och därmed vilka som väljer att gå där, oavsett utbildningens kvalitet.

Här finner vi också en viktig del i förklaringen till de skillnader vi ser mellan de två skolorna och som bidrar till skillnader i de resultat som de presterar. För medan Tuleskolan under en lång tid har förmått skapa och bibehålla sin *egen* berättelse och bild av skolan, har Björkskolan hela tiden varit föremål för *omvärldens* berättelse och bild av den. Detta speglar även den relation till platsen som de två skolorna uppvisar, medan den förra är tämligen fristående från det lokala är den andra starkt rotad i och präglad av just den plats där den befinner sig. Den symboliska sammanblandningen av platsen och skolan är i Björkskolans fall uppenbar. Den territoriella stigmatiseringen och grannskapseffekterna slår därför betydligt hårdare mot Björkskolan än vad den gör mot Tuleskolan. Björkskolan är ett med stadsdelen, både på gott och ont, på ett sätt som Tuleskolan aldrig har varit.

Referenser

- Andersson, Roger, Bråmås, Åsa & Hogdal, Jon (2009). Fattiga och rika – segregationen ökar: Flyttningsmönster och boendesegregation i Göteborg 1990 – 2006. Göteborg: Göteborgs Stadskansli.
- Andersson, Eva, Malmberg Bo & Östh, John (2012). Travel-to-school distances in Sweden 2000-2006: Changing school geography with equality implications. *Journal of Transport Geography*, 7(23), 35-43.
- Archer, Louise (2010). *Urban youth and schooling: The experiences and identities of educationally 'at risk' young people*. Maidenhead: Open University Press.

- Ball, Stephen J. (2003). *Class strategies and the education market: The middle classes and social advantage*. London: RoutledgeFalmer.
- Beach, Dennis & Sernhede, Ove (2011). From learning to labour to learning for marginality. *British Journal for Sociology of Education*. 32(2), 257–274.
- Becker, Howard S. (1970). *Sociological work: Method and substance*. New Brunswick, N.J.: Transaction Books.
- Borelius, Ulf (2011). ”Älvdalen och Bergsgärdet”, i Ove Sernhede (red.), *Förorten, skolan och ungdomskulturen: Reproduktionen av marginalitet och ungas informella lärande*, 69-78. Göteborg: Daidalos.
- Brännström, Lars (2007). Making their mark: The effects of neighbourhood and upper secondary school and educational achievement. *European Sociological Review*, 24(4), 463-478.
- Bunar, Nihad (2010). The geographies of education and relationships in a multicultural city. *Acta Sociologica*, 53(2), 141-159.
- Fejan-Ljunghill, Lena & Svensson, Sten (2006). *Motbok: Om det ideologiska sveket mot skolan*. Stockholm.
- Gruber, Sabine (2007). *När skolan gör skillnad: Skola, etnicitet och institutionell praktik*. Stockholm: Liber.
- Hammarén, Nils (2008). *Förorten i huvudet: Unga män om kön och sexualitet i det nya Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (1995). *Ethnography: Principles in practice*. (2. ed.) London: Routledge.
- Jonsson, Rikard (2007). *Blatte betyder kompis: Om maskulinitet och språk i en högstadieskola*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Kallstenius, Jenny (2010). *De mångkulturella innerstadsskolorna: Om skolval, segregation och utbildningsstrategier i Stockholm*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Kearns, Ade & Parkinson, Michael (2001). The significance of neighbourhood. *Urban Studies*, 38(12), 2103-2110.

- León Rosales, Rene (2010). Vid framtidens hitersta gräns: Om maskulina elevpositioner i en multietnisk skola. Stockholm: Botkyrka.
- Nätverket för en likvärdig skola (2015). Katalys Nr 21. Vägen till en likvärdig skola. www.katalys.org
- Reay, Diane (2004). 'Mostly roughs and toughs': Social class, race and representation in inner city schooling, *Sociology*, 38(5), 999-1017.
- Reay, Diane (2007). 'Unruly places': Inner-city comprehensives, middle-class imaginaries and working-class children, *Urban Studies*, 44(7), 1191-1201.
- Regeringskansliet (2012). Urbana utvecklingsområden. Arbetsdepartementet, Dnr A2012/4115/IU. Stockholm.
- Rädda Barnen (2012). Barns ekonomiska utsatthet. Årsrapport 2012:2. Författare Tapio Salonen. Stockholm: Rädda Barnen.
- Sernhede, Ove (2011). School, youth culture and territorial stigmatization in the metropolitan districts of Sweden. *Young*, 19(2), 159-180.
- Skeggs, Beverly (2004). Class, self, culture. London: Routledge. London: Sage.
- Skolinspektionen (2013). Uppföljningsbeslut 2013-06-20 Dnr 43: 2010:4949
- Skolverket (2009). Vad påverkar resultaten i svensk grundskola. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2012). Likvärdig utbildning i svensk skola? Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2015). Fler elever obehöriga till gymnasieskolan. <http://www.skolverket.se/om-skolverket/press/pressmeddelanden/2015/fler-elever-obeoriga-till-gymnasieskolan-1.240369> (Hämtad 2015-10-05).
- Socialstyrelsen (2010). Social rapport. Stockholm.
- Social resursförvaltning (2014). Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg. Göteborgs stad.
- Ungdomsstyrelsen (2008). Fokus 08: En analys av ungas utanförskap. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

- Vetenskapsrådet (2011). God forskningssed. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Wacquant, Loïc (2008). Urban outcast: A comparative sociology of advanced marginality. Cambridge: Polity Press.
- Wacquant, Loïc (2010). Punishing the poor. London: Duke University Press
- Youdell, Diana (2003) Identity traps or how black students fail, British Journal of Sociology of Education, 24(1), 3-20.
- www.siris.skolverket.se* (Hämtad 2015-04-10).